

Date: 25th March-2025

AQLI ZAIF BOLALARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Jabbarganova Quvonch Maqsud qizi

Toshkent davlat Pedagogika universiteti

maxsus pedagogika fakulteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada aqli zaiflik (intellektual nuqson) tushunchasi, uning sabablari, turlari va aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlari ko'rib chiqilgan. Maqolada intellektual, ijtimoiy, til, harakatiy va psixologik rivojlanishning xususiyatlari, shuningdek, aqli zaif bolalarni rivojlantirishda ta'lim, tarbiya va ijtimoiy moslashuvning ahamiyati ta'kidlangan. Bolalarni jamiyatga moslashtirish uchun maxsus pedagogik va psixologik yondashuvlar, shuningdek, ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar keltirilgan. Maqolada aqli zaif bolalarning hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan usullar va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ko'nikma, psixologik yordam, maxsus ta'lim, ijtimoiy himoya, pedagogik yondashuv, aqli zaiflik, intellektual nuqson, rivojlanish xususiyatlari, ijtimoiy moslashuv, til rivojlanishi, psixologik xususiyat.

Aqli zaiflik – bu tug'ma yoki erta yoshda orttirilgan aqliy rivojlanishning buzilishi bo'lib, bola intellektual va ijtimoiy moslashish qobiliyatlarining cheklanganligi bilan tavsiflanadi.

Aqli zaiflik (intellektual nuqson) bolalarning intellektual, ijtimoiy, hissiy va jismoniy rivojlanishida sezilarli cheklovlarni keltirib chiqaradigan holatdir. Bu holatda bolalar o'z yoshdoshligidagi boshqa bolalarga nisbatan intellektual qobiliyatlar, o'rganish qobiliyati va ijtimoiy ko'nikmalar jihatidan ortda qolishlari mumkin. Aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunish ularga to'g'ri yondashuvni shakllantirish va ularning hayot sifatini yaxshilash uchun juda muhimdir.

Aqli zaiflikning asosiy sabablari quyidagilardan iborat:

Genetik omillar (masalan, Down sindromi, Fragile X sindromi).

Tug'ma nuqsonlar yoki tug'ruq paytidagi muammolar (masalan, kislorod yetishmovchiligi).

Bolalikdagi kasalliklar yoki jarohatlar (masalan, meningit, bosh miya shikastlanishi).

Atrof-muhit omillari (masalan, toksinlar, noto'g'ri ovqatlanish).

Aqli zaiflik (oligofreniya) bola tafakkuri va bilimlarni o'zlashtirish qobiliyatining pasayganligini bildiradi. Bu holat turli darajalarga bo'linadi:

Yengil daraja (debillik) – bolalar oddiy muloqot qila oladi, lekin murakkab fikrlash va mustaqil qaror qabul qilishda qiyinchilik seziladi.

O'rtacha daraja (imbessillik) – nutq va tafakkur qobiliyati cheklangan, mustaqil hayotga moslashish qiyinlashadi.

Og'ir daraja (idiotlik) – bola deyarli o'ziga xizmat qila olmaydi, nutq va aqliy faoliyati keskin sust rivojlangan.

Date: 25th March-2025

Aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlarini ko'rib o'tamiz.

Intellectual rivojlanishning kechikishi. Aqli zaif bolalarda intellektual rivojlanish odatdagi bolalarga nisbatan sekinroq bo'ladi. Bu quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- Mantiqiy fikrlash qobiliyatining cheklanganligi: Bolalar murakkab tushunchalarni tushinishda, masalalarni hal qilishda va mantiqiy xulosalar chiqarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

- Xotira va diqqat muammolari: Uzoq vaqt davomida biror narsaga e'tibor qaratish qiyin bo'ladi. Xotira zaifligi tufayli yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish va eslab qolish qiyinlashadi.

- O'rganish qobiliyatining pasayishi: Bolalar maktabda yoki kundalik hayotda yangi ko'nikmalarni o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. O'rganish jarayoni uzoq vaqt talab qiladi va ko'p takrorlashni talab qiladi.

- Abstrakt tushunchalarni tushunish qiyinligi: Vaqt, makon, sabab-oqibat kabi mavhum tushunchalarni tushunish va ularni amaliyotda qo'llash qiyin bo'ladi.

Nutq rivojlanishining xususiyatlari. Aqli zaif bolalarda nutq rivojlanishi ham sekin kechadi va quyidagi xususiyatlarga ega:

- So'zlashuv nutqining kechikishi: Bolalar odatdagi yoshdoshligidagi bolalarga nisbatan kechroq gapira boshlaydi. Ba'zi hollarda nutqning kechikishi 3-4 yoshgacha davom etishi mumkin.

- Grammatik jihatdan noto'g'ri gapirish: Bolalar gap tuzishda, so'z tartibini to'g'ri tanlashda va grammatik qoidalarni qo'llashda xatolarga yo'l qo'yishlari mumkin. Masalan, fe'llarni noto'g'ri kelishikda ishlatish yoki gapni to'liq tuzolmaslik.

- Lug'at boyligining cheklanganligi: Bolalarning so'z boyligi cheklangan bo'lib, ular oddiy va qisqa iboralar bilan muloqot qilishadi. Murakkab so'zlar va iboralarni tushunish va ularni ishlatish qiyin bo'ladi.

- Non-verbal (so'zsiz) muloqotga tayanish: Ba'zi bolalar nutqdan ko'ra imo-ishoralar, mimika yoki boshqa so'zsiz usullar orqali o'z fikrlarini ifodalashga urinishlari mumkin.

Harakter va hissiy rivojlanish. Aqli zaif bolalarda harakter va hissiy rivojlanish ham o'ziga xos xususiyatlarga ega:

- O'zini tutish qobiliyatining cheklanganligi: Bolalar o'z his-tuyg'ularini boshqarishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Masalan, ular tez-tez g'azablanishi yoki hissiy jihatdan beqaror bo'lishi mumkin.

- Hissiy beqarorlik: Aqli zaif bolalarda hissiy holat tez-tez o'zgarishi mumkin. Masalan, bir lahzada kulgili kayfiyatda bo'lib, keyingi lahzada yig'lab yuborishlari mumkin.

- Ijtimoiy moslashuv qobiliyatining cheklanganligi: Bolalar ijtimoiy munosabatlarda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Ular do'stlik qilish, his-tuyg'ularini ifodalash va boshqalar bilan muloqot qilishda muammolarga duch kelishlari mumkin. Ijtimoiy qoidalarni tushunish va ularga rioya qilish qiyin bo'ladi.

Date: 25th March-2025

- O'z-o'zini hurmat qilishning pastligi: Aqli zaif bolalar o'zlarini boshqalardan past deb hisoblashlari mumkin. Bu ularning o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy izolyatsiyaga olib kelishi mumkin.

- Motivatsiyaning pastligi: Yangi narsalarni o'rganish yoki murakkab vazifalarni bajarishda qiziqishning kamligi kuzatilishi mumkin. Bu ularning o'rganish jarayonini sekinlashtirishi mumkin.

Psixologik xususiyatlar. Aqli zaif bolalarda o'z-o'zini hurmat qilish past bo'lishi mumkin. Ular tez-tez o'zlarini boshqalardan past deb hisoblashlari mumkin. Diqqatni jamlash va uzoq vaqt davomida biror narsaga e'tibor qaratish qiyin bo'ladi. Ba'zida hissiy jihatdan beqarorlik yoki g'azablanish kuzatilishi mumkin.

Aqli zaif bolalarni rivojlantirishda ta'lim va tarbiyaning o'rni juda katta. Ular uchun maxsus ta'lim dasturlari va metodikalar mavjud. Logopedlar, defektologlar va maxsus pedagoglar bilan individual mashg'ulotlar o'tkazish samarali hisoblanadi. Har bir bolaning imkoniyatlariga mos ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi lozim. Bunda bolalar uchun oddiy va tushunarli mashqlar tanlanadi.

Aqli zaif bolalarni ijtimoiy hayotga moslashtirish uchun quyidagi choralar muhim:

- Ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish: Do'stlik qilish, his-tuyg'ularni ifodalash, jamoaviy ishlash qobiliyati. Hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish, mehnatga o'rgatish va oddiy kundalik vazifalarni bajara olishni rivojlantirish orqali bolalarni jamiyatga moslashtirish mumkin.

- Psixologik yordam: Bolalarga hissiy jihatdan qo'llab-quvvatlash. Aqli zaif bolalarga psixologik yordam berish, ularning hissiy holatini nazorat qilish va motivatsiyasini oshirish muhim ahamiyatga ega. Ularni qo'llab-quvvatlash orqali ijtimoiy hayotga moslashishlariga yordam beriladi.

- Ijtimoiy himoya: Bolalarni jamiyatda qo'llab-quvvatlash va ularning huquqlarini himoya qilish.

Aqli zaif bolalarning rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular bilan ishlashda individual yondashuv talab etiladi. To'g'ri pedagogik va psixologik yondashuv orqali bu bolalarni jamiyatga moslashtirish va ularning hayot sifatini yaxshilash mumkin. Bu jarayonda ota-onalardan ham alohida masuliyat talab qilinadi, jumladan:

Bolalarni doimiy qo'llab-quvvatlash va ularni rag'batlantirish.

Bolalarning muvaffaqiyatlarini kichik bo'lsa ham qadrlash.

Bolalarni boshqalarga qaraganda past baholamaslik va ularga nisbatan adolatli munosabatda bo'lish va boshqalar.

Aqli zaif bolalarning rivojlanish xususiyatlarini tushunish ularga to'g'ri yondashuvni shakllantirish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish uchun juda muhimdir. Ular uchun maxsus ta'lim, tarbiya va ijtimoiy yordam tizimlari mavjud bo'lib, ularning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Jamiyatda ularga nisbatan mehr, tushuncha va qo'llab-quvvatlash bilan munosabatda bo'lish zarur.

Date: 25th March-2025

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Yusupova, G. Sensor rivojlanish va nutq: integrativ yondashuv. Maxsus pedagogika ilmiy-amaliy jurnali, 6(1), 2021
2. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). (2022). Speech therapy techniques for children with cognitive impairments.
3. Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. – М.: Просвещение, 2003.
4. Ахутина Т.В. Нейролингвистический анализ динамической афазии. – М.: Изд-во МГУ, 2002.
5. Лалаева Р.И. Логопедическая работа в коррекционных классах. – М.: Владос, 2004.
6. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1999.
7. Шевченко С.Г. Коррекционно-развивающее обучение: Организационно-педагогические аспекты. – М.: Владос, 2001.
8. Axmedova, S. Maxsus pedagogika: Aqli zaif bolalar bilan ishlash usullari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti. 2019
9. Hasanboyeva, O. Nutqiy rivojlanishida logopedik texnologiyalarning ahamiyati. O‘zbekiston pedagogika jurnali, 3(2), 2020.
10. Smirnova, E. O. O‘yin faoliyati orqali bolalarda nutqni rivojlantirish texnologiyalari. Moskva: Pedagogika va psixologiya nashriyoti. 2015

